

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2020.29.166>

УДК 94(437.1)“1257”

Ігор Лихтей

канд. іст. наук, доц., зав. каф.

Ужгородський національний університет

88000, Україна, Ужгород, пл. Народна, 3

E-mail: lichtej@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5458-7252>

ВТОРГНЕННЯ ЧЕСЬКОГО ВОЛОДАРЯ ПРШЕМИСЛА ОТАКАРА II У БАВАРІЮ ВЛІТКУ 1257 РОКУ

У статті висвітлено передумови та перебіг вторгнення чеського правителя Пришемисла Отакара II у володіння баварського герцога Генріха XIII Віттельсбаха з метою повернути під свій контроль окремі території на заході країни. Крім того, Пришемисл Отакар II у такий спосіб прагнув опосередковано допомогти своєму двоюрідному братові, зальцбурзькому архієпископові Філіппові Шпангаймському, який був вправним вояком, але поганим духовним князем. Саме тому капітул обрав нового зальцбурзького архієпископа Ульріха фон Кірхберга. Однак Філіпп Шпангаймський не мав наміру так легко відмовлятися від свого бенефіція й розпочав війну проти Ульріха фон Кірхберга та капітулу.

Войовничий Пришемисл Отакар II вторгся з чесько-австрійським військом у Баварію наприкінці літа 1257 р. Тут він діяв надзвичайно жорстоко, спопеляючи і плюндруючи все навколо. Однак герцог Генріх XIII Віттельсбах зумів швидко мобілізувати свої збройні сили. Опір баварців став неочікуваним для чеського правителя, тож він вирішив укласти перемир'я й відступити. Під час переправи через річку Інн біля Мюльдорфа дерев'яний міст під натиском вояків Пришемисла Отакара II проломився, і вода забрала життя багатьох із них. Самому ж чеському володареві пощастило ще до цього трагічного моменту дістатися до другого берега річки. Ще чимало чехів і австрійців загинуло у вогні, коли намагалося знайти захист у вежі, яку баварці підпалили. Поріділе військо Пришемисла Отакара II дісталось до Мюльдорфа, де упродовж дев'яти

днів тримало оборону, а потім склало зброю й отримало дозвіл покинути місто. Похід 1257 р. мав катастрофічні наслідки, тож Пршемислови Отакарові II довелося відмовитися від своїх планів. Він був змушений укласти з баварським герцогом Генріхом XIII Віттельсбахом мирний договір, згідно з яким відмовлявся від усіх спірних територій.

Ключові слова: Чеське королівство, Баварське герцогство, Зальцбургське архієпископство, Пршемисл Отакар II, Генріх XIII Віттельсбах, Людвіг II Віттельсбах, Бела IV, Філіпп Шпангаймський, Ульріх фон Кірхберг.

Ihor Likhtei

PhD in History, Associate Professor
Head of the Department

Uzhhorod National University

3, Narodna Square, Uzhhorod, 88000, Ukraine

E-mail: lichtej@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5458-7252>

AN INVASION BY THE CZECH RULER PŘEMYSL OTAKAR II AGAINST BAVARIA IN THE SUMMER OF 1257

The article covers the background and course of the invasion by the Czech ruler Přemysl Otakar II against the possession of the Duke of Bavaria Henry XIII Wittelsbach in order to regain his control over certain territories in the country's west. Besides, Přemysl Otakar II sought to assist indirectly his cousin, the Archbishop of Salzburg, Philip of Spanheim, who was a skilled warrior but a poor spiritual prince. That was why the chapter elected the new Archbishop of Salzburg Ulrich von Kirchberg. However, Philipp Spanheim did not intend to give up his benefit so easily and started a war against Ulrich von Kirchberg and the chapter.

Přemysl Otakar II invaded Bavaria with his Czech-Austrian forces in late summer of 1257. He acted extremely cruel there, impoverishing everything around. However Duke Henry XIII Wittelsbach was quickly able to mobilize his armed forces. Resistance of the Bavarians was unexpected for the Czech ruler, so he decided to conclude a truce and retreat. While crossing the river Inn near Mühldorf a wooden bridge under the pressure of Přemysl Otakar II's soldiers broke through and water took the lives of many of them. The Czech ruler himself was lucky enough to get to the thither river bank before the tragic moment. Many Czechs and Austrians had been burned to death while seeking protection in a tower that the Bavarians set on fire. Decimated forces of Přemysl Otakar II have reached up to Mühldorf, where within 9 days they held

out, and then lay down their arms and were allowed to leave the city. Military campaign of 1257 had catastrophic consequences, so Přemysl Otakar II had to abandon his plans. He was forced to conclude a peace treaty with the Duke of Bavaria, Henry XIII Wittelsbach, according to which he renounced all disputed territories.

Keywords: *the Czech Kingdom, the Duchy of Bavaria, Archdiocese of Salzburg, Přemysl Otakar II, Henry XIII Wittelsbach, Ludwig II Wittelsbach, Bela IV, Philipp Spanheim, Ulrich von Kirchberg.*

У середині XIII ст. в Центральній Європі відбувалися важливі суспільні, політичні й економічні зміни. Вони торкнулися й Чеського королівства, яке стало відігравати провідну роль у міжнародних відносинах регіону. Авторитет і могутність країни особливо зросли за правління Пршемисла Отакара II (1253–1278), який належить до числа найвизначніших чеських правителів. Активний поступ Чеського королівства зумовлювався, передусім, двома обставинами. По-перше, послабленням центральної влади у Священній Римській імперії, а по-друге — надходженням до скарбниці чеського володаря чималих багатств із видобутку срібла та внаслідок всеохоплюючого господарського поступу його земель. Попри значні витрати для посилення свого можновладного впливу, Пршемисл Отакар II майже ніколи не опинявся у фінансовій скруті й завжди мав реальні можливості мобілізувати набагато більші військові сили, ніж інші центральноєвропейські монархи¹.

У 1253 р., після смерті свого батька Вацлава I (1230–1253), Пршемисл Отакар II став повновладним чеським правителем. Щоправда, аж до королівської коронації, яка відбулася на Різдво 1261 року, він послуговувався титулом «спадкоємець і володар королівства Чеського, герцог Австрії і Штирії і маркграф Моравії» (*heres et dominus regni Boemiae, dux Austriae et Styriae ac Moraviae marchio*)², або ж — «володар королівства Чеського, герцог Австрії і Штирії і маркграф Моравії» (*dominus regni Boemiae, dux Austriae et Styriae et marchio Moraviae*)³.

На той момент ситуація у Священній Римській імперії була неспокійною. Серйозну небезпеку для її правителя Конрада IV (1250–1254), сина і спадкоємця імператора Фрідріха II Штауфена, становив антикороль Вільгельм Голландський (1247–1256). Його було обрано ще в 1247 р. частиною знаті, опозиційно налаштованої до Штауфенів. Щоправда, Вільгельм не мав авторитету серед німецьких князів, його владу визнавали лише частково, переважно в регіоні нижнього Рейну. Після того, як 21 травня 1254 р. у військовому таборі біля поселення Лавелло (південь Італії) Конрад IV помер, в історії імперії настав період міжкоролів'я (*interregnum*, 1254–1273). На той час єдиний син покійного, теж Конрад,

який прописався в історії за італійською зменшувальною формою свого імені як Конраді́н, не мав ще й двох років. Він народився у шлюбі Конрада IV з Єлизаветою фон Віттельсбах, донькою рейнського пфальцграфу й баварського герцога Оттона II Ясновельможного (1214–1253) з династії Віттельсбахів. Саме під його опікою й перебував Конраді́н.

Наприкінці листопада 1253 р. Оттон II Ясновельможний помер, і влада перейшла до його сина Людвіга II Віттельсбаха (1253–1294), при дворі якого надалі виховувався й Конраді́н. У 1255 р. спадщину Оттона II Ясновельможного було поділено між Людвігом II та його братом Генріхом XIII. У результаті, Людвіг II Віттельсбах зберіг владу над Верхньою Баварією (з резиденцією в місті Мюнхен), пфальцграфством Рейнським, бургграфством Регенсбурзьким та Інгольштадтом. Йому також дістався титул курфюрста. Решта ж території герцогства, точніше Нижня Баварія з регіонами Ландсгут, Келгейм, Бурггаузен і містом Регенсбург, перейшла під владу Генріха XIII Віттельсбаха (1255–1290). Щоправда, обидва брати послуговувалися герцогським титулом. Першою дружиною Людвіга II Віттельсбаха була донька брабантського герцога Марія, яку він звинуватив у подружній зраді й 1256 р. стратив, за що отримав прізвисько «Суворий». Натомість Генріх XIII Віттельсбах у 1250 р. взяв шлюб із донькою угорського короля Бели IV — Єлизаветою (Ержибет)⁴.

Попри те, що Конраді́н був ще дитям, він отримав титул герцога Швабії і претендував на королівський трон Сицилії та Єрусалима. Успадкуванню Конраді́ном німецького престолу протидіяла папська курія⁵. Після смерті 1256 року Вільгельма Голландського відбулися нові вибори. У результаті, у 1257 р. на німецькому троні знову опинилося двоє володарів — Річард X Корнуельський (1257–1272), рідний брат англійського правителя Генріха III, і Альфонс X Кастильський (1257–1274), онук короля Філіппа Швабського (1198–1208), дядька Фрідріха II Штауфена⁶.

З обома німецькими королями Пршемисл Отакар II підтримував добрі стосунки і з їх мовчазної згоди утверджував своє панування в альпійському регіоні. Ще наприкінці 1251 року, після того, як у Австрійському герцогстві вимерла чоловіча частина династії Бабенбергів, Пршемислові Отакарові II вдалося здобути це осиротіле територіальне князівство. Своє панування в Австрійському герцогстві він легітимізував завдяки шлюбу (укладеному заднім числом) з останньою представницею династії Бабенбергів — Маргаритою. Щоправда, папська курія намагалася всіма засобами перешкоди одруженню Пршемисла Отакара II, позаяк підтримувала у боротьбі за спадок Бабенбергів не Маргариту, а її племінницю Гертруду. Та позаяк Австрійське герцогство дісталось Пршемислові Отакарові II, то перед ним постала необхідність загітувати на свій бік

Апостольську столицю. Тож чеський володар здійснив добре підготовлений хрестовий похід у Пруссію.

Організуючи цю акцію, Пршемисл Отакар II проявив бажання до співпраці з папською курією й одночасно продемонстрував перед усією Європою свої великодержавні амбіції. Пруський хрестовий похід 1254–1255 років, імовірно, був організований задля утвердження престижу чеського правителя на міжнародній арені. Ця збройна виправа була успішною. Вона завершилася заснуванням фортеці, названої на честь чеського володаря Королівською кріпостю (*нім.* Кенігсбург; *чеськ.* Кралеvecь). Щоправда, сам Пршемисл Отакар II не брав безпосередньої участі в церемонії заснування фортеці, бо поспішав додому, але виділив на її зведення чималі кошти. Згодом навколо фортеці виросло місто, за яким утвердилася назва Кенігсберг (після Другої світової війни відійшов до Радянського Союзу і був перейменований на Калінінград, що нині перебуває у складі Російської Федерації)⁷.

Найбільшими конкурентами Пршемисла Отакара II в Центральній Європі був герцог Генріх XIII Віттельсбах та угорський король Бела IV, з якими йому рано чи пізно довелося би міряться силою. Позаяк у той непевний час Бела IV не виключав можливості нападу монголів, а отже, в разі необхідності не зміг би надати безпосередню військову допомогу Генріхові XIII Віттельсбахові, то Пршемисл Отакар II вирішив скористатися моментом і 1257 р. вторгся в Баварію. Ця збройна сутичка прописалася в історіографії як третя чесько-баварська війна⁸.

Позаяк дискусійні питання війни Пршемисла Отакара II з Віттельсбахами ще не були предметом докладного вивчення в українській історичній славістиці, то пропонується студія є спробою заповнити ще одну лаку минулого Чеської держави.

Джерельною основою для підготовки нашої статті послужили передусім аннали і хроніки, написані в тих чи інших регіонах сучасних Австрії і Німеччини, а також у Чеському королівстві. Найбільш ґрунтовним джерелом є «Аннали Германа з Альтаху»⁹. Відтак інформацію про цю війну знаходимо в «Анналах монастиря св. Руперта Зальцбурзького»¹⁰, у продовженні «Ламбахських анналів»¹¹ і «Анналів пресвітера Магнуса» із Райхерсберга¹², в «Анналах Остергофена»¹³ та деяких інших. Події війни Пршемисла Отакара II з Віттельсбахами прописалися й у чеських наративних джерелах. Серед них на особливу увагу заслуговують «Чеські літописи...»¹⁴ та римована «Старочеська хроніка так званого Даліміла»¹⁵.

Своєрідним каталізатором до розв'язання війни Пршемисла Отакара II з Віттельсбахами послужили події, що відбувалися в Зальцбурзькому архієпископстві. У 1246 р. архієпископом Зальцбурга було обрано Філіппа з роду Шпангаймів (пом. 1279 р.)¹⁶. Він був сином каринтійського

герцога Бернгарда II та Юдіти, сестри чеського короля Вацлава I, тобто кузеном Пршемисла Отакара II.

Слід відзначити, що Філіпп та його старший брат Ульріх III ще з дитинства були тісно пов'язані з королівською родиною у Празі. Близько 1237 року Вацлав I призначив Ульріха управителем Вроцлава. Натомість Філіпп, якому було уготовано церковну кар'єру, у 1239–1240 роках став пробстом Вишеградського капітулу й деякий час виконував обов'язки королівського канцлера. Та попри це, він виношував плани щодо отримання після смерті батька Каринтії. Аби зберегти спадкові права на Каринтійське герцогство Філіпп навіть ухилився від висвячення в духовний сан і управляв Зальцбурзьким архієпископством як «обраний архієпископ»¹⁷. Щоправда, деякі історики не надто високої думки про діяльність Філіппа Шпангаймського. До прикладу, Франтішек Палацький приписував йому майже демонічні риси, наголошуючи, що ще за молодих літ це була особа зловісна, навіть страхітлива, всі дії і контакти якої вели тільки до біди¹⁸.

Так чи інакше, але цілеспрямований, не позбавлений військового хисту Філіпп зумів досить швидко зміцнити своє становище й навіть розширити володіння архієпископства. В січні 1256 р. помер Каринтійський герцог Бернгард II, і владу перебрав його первісток Ульріх III, тобто старший брат Філіппа Шпангаймського. Ще в 1248 р. Ульріх III завдяки шлюбу з Агнесою фон Андекс-Меран (пом. 1260 р.), яка була спадкоємицею Крайни, отримав у володіння й це герцогство.

Новий герцог, як і його батько, й надалі підтримував дружні відносини з Прагою, а в його канцелярії трудилися міністеріали, чехи за походженням, які вдосконалювали свій фах ще за правління Бернгарда II. Прихильним до Пршемисла Отакара II був і Філіпп Шпангаймський, який не полишав намірів стати герцогом Каринтії. Однак Пршемисл Отакар II прагнув, аби Філіпп Шпангаймський якомога довше залишався на архієпископському престолі в Зальцбурзі, адже через нього чеський король мав можливість тримати під контролем баварські справи. Задля цього Пршемисл Отакар II матеріально підтримував свого кузена.

Втім становище Філіппа Шпангаймського дедалі ускладнювалося. Поки папою був Іннокентій IV (1243–1254), він мав певний захист. Та його наступник, папа Олександр IV (1254–1261), не мав наміру захочувати самолюбство Філіппа Шпангаймського. Врешті-решт витівки архієпископа Зальцбурга, його світський спосіб життя й суперечки з капітулом настільки обурили Олександра IV, що той не стримався й відкрив проти нього карну справу¹⁹.

Неспокійно було і в Зальцбурзькому архієпископстві. Так, «Гарстенські аннали» повідомляють, що в 1256 р. «Філіпп, архієпископ Зальцбурга, після багатьох турнірів, нестерпних для його церкви, які він

урочисто провів у Мюльдорфі, зазнав нападок з боку своїх міністеріалів і каноніків, позаяк багато хто сумнівався, наскільки він відповідає [сану] єпископа»²⁰. Того ж таки 1256 р. частина зальцбурзьких каноніків зібралася в Галлайні (*Haellinum*) і в присутності кількох міністеріалів позбавила Філіппа архієпископства та обрала своїм новим пастирем єпископа Зеккау — Ульріха фон Кірхберга, який колись був протонотаріусом канцелярії Бабенбергів. Прибічники Ульріха фон Кірхберга навіть відрядили в Рим священника Отта, настоятеля храму в Галлайні, аби той поінформував папу та домігся від нього схвалення їхнього рішення. Коли ж Філіпп Шпангаймський довідався про це, то запросив собі на підмогу сили з Чехії та Австрії, вторгся з військом у єпископство Зеккау і став там усе грабувати, плундрувати і спопеляти. Ймовірно, за допомогою чеського правителя Філіпп зумів утримати свою перевагу і, на перших порах, успішно боронив власні інтереси в папській курії²¹.

Заслуговує на увагу той факт, що Ульріха фон Кірхберга активно підтримував баварський герцог Генріх XIII Віттельсбах. Однак Філіпп Шпангаймський не надто зважав на Генріха XIII Віттельсбаха і на бажав поступатися архієпископським престолом на користь Ульріха фон Кірхберга. Задля захисту інтересів Філіппа Шпангаймського в папську курію вирушили два зальцбурзькі каноніки — священник Григорій та Ульріх, син Германа, графа Ортенбурга. Вони повинні були переконати римського понтифіка не затверджувати Ульріха фон Кірхберга на посаді архієпископа. Однак отець Григорій під час подорожі помер, а Ульріх дістався до Рима, де Олександр IV зневажливо його вислухав та й відпустив. Обурений таким ставленням папи, той повернувся додому ні з чим. Невдовзі Олександр IV взявся за вирішення зальцбурзьких справ і посередництвом єпископа Кімзе (Хімзее) Генріха I звелів Філіппові Шпангаймському прибути в папську курію. Однак Філіпп Шпангаймський відмовився це зробити. Тоді за наказом папи єпископ Генріх I наклав на Зальцбург та його округу інтердикт, який предбачав заборону на здійснення тут богослужінь та інших релігійних обрядів. Ситуація в Зальцбузі ставала дедалі більш напруженою²².

Слід відзначити, що представники Зальцбурзького архієпископства, а також єпископства Пассау та Регенсбург становили серйозну протियाгу братам Віттельсбахам. Очільники цих церковних дієцезій активно підтримували Пршемисла Отакара II у боротьбі за спадщину Бабенбергів. Очевидно, зовсім не випадково 10 грудня 1256 р. вони прибули до Пршемисла Отакара II, який зі своїми придворними тоді перебував у Відні. Саме тут чеський володар зустрівся з Філіппом Шпангаймським і єпископами Пассау (Оттоном фон Лонсдорфом) та Регенсбурга (Альбрехтом фон Пітенгау). Всі вони шукали підтримку в особі Пршемисла

Отакара II. Втім чеський правитель, зі свого боку, теж був зацікавлений у тому, аби бодай хтось із цих духовних князів не став на шлях компромісу з Віттельсбахами.

Єпископ Пассау Оттон фон Лонсдорф (1254–1265), самовпевнений і вибагливий прелат, дієцезія якого була дуже тісно пов'язана з Австрійським герцогством, яким володів Пршемисл Отакар II, відразу ж після отримання пастирського посоху постійно конфліктував із Генріхом XIII Віттельсбахом. Суперечки між ними спалахували, зокрема, через нез'ясованість питання щодо обігу монет у єпископському місті та юрисдикції над ним, а також спадкових прав на Меранське герцогство і графство Боген. Тож цілком закономірним стало укладення 23 квітня 1257 р. в Лінці договору між єпископом Оттоном фон Лансдорфом та Пршемислом Отакаром II. Чеський правитель зобов'язувався всіма силами допомагати єпископові у його протистоянні з баварськими герцогами, а також не укладати з ними поза його спиною сепаратної угоди. Так само і єпископ обіцяв усіляко підтримувати Пршемисла Отакара II у протистоянні з Віттельсбахами. Грамоти було засвідчено підписами чільних представників чеської і австрійської знаті²³.

Домовленості між Оттоном фон Лансдорфом і Пршемислом Отакаром II ледве вдалося зберегти в таємниці. Однак тривожні чутки, як міркує історик Вацлав Новотний, могли викликати побоювання в герцога Генріха XIII Віттельсбаха, бо той став наполегливо вимагати від свого свекра, угорського короля Бели IV, обіцяної допомоги. Вчений також припускає, що позаяк ішлося про невелику кількість вояків (близько 60 рицарів), то Генріх XIII Віттельсбах став шукати шляхи до перемовин і, нібито, досяг згоди на те, аби зустрітися з чеським володарем в австрійському місті Вельс. Та якщо Генріх XIII Віттельсбах зібрався їхати на цю зустріч, то Пршемисл Отакар II наважився на військовий похід²⁴.

У такий спосіб чеський володар мав намір змусити Генріха XIII Віттельсбаха повернути деякі володіння зі спадщини графів фон Боген, з якими Пршемисловичі перебували в родинних стосунках. Ішлося про сучасний регіон Сушіце (*Sušicko*), що на заході Чехії. Ці землі дісталися графам фон Боген і Віттельсбахам як придане, і вони розпоряджалися ними на правах держання в межах Чеського королівства²⁵. Тож цю війну не слід розглядати лише як прагнення Пршемисла Отакара II допомогти Філіппові Шпангаймському утримати владу над Зальцбурзьким архієпископством, хоча в разі перемоги чеського володаря він суттєво зміцнив би там свої позиції.

Чехи приділяли цій збройній акції значну увагу, та коли до неї дійшло, то виявилось, що її не було підготовлено належним чином. У деяких джерелах знаходимо нарікання на адресу Пршемисла Отакара II, що через

молодечий запал він діяв нерозсудливо й необережно. На думку анналіста Германа з Альтаха, Пршемил Отакар II був переконаний, що військові дії потрібно проводити якнайшвидше, але водночас не мав навіть чітко визначеного плану дій (*juvenilis etatis audacia persuasus sine previa deliberatione consilii, que bellicis rebus agendis summe necessaria est*)²⁶. У римованій «Старочеській хроніці так званого Даліміла» також читаємо, що князь [як відомо, на той час ще не було здійснено обряду королівської коронації Пршемисла Отакара II. — *Авт.*] молодим був та через нерозважність свою вторгся в Баварію і став спопеляти землю (*Kníže mladý byl a v nerozumu svém / vltáhl do Bavor a začal pálit zem*)²⁷.

Водночас необхідно визнати, що Пршемисл Отакар II досить вдало вибрав момент для походу. Адже у Священній Римській імперії панувало безвладдя. Німецькі князі зміцнювали свої позиції, тоді як обидва королі шукали їхньої підтримки. Чеський правитель добре усвідомлював, що з боку імперії проти нього не буде запроваджено якихось санкцій. Водночас така самовпевненість Пршемисла Отакара II, можливо, призвела до того, що він, як відзначає Й. Жемлічка, злегковажив та недооцінив усю серйозність цієї воєнної акції²⁸. Для нього, мабуть, набагато важливішою була раптовість вторгнення, щоб якомога швидше дістатися до баварського міста Ландсгут, де на той час перебувала резиденція Генріха XIII Віттельсбаха.

Ситуація була сприятливою для нападу ще й через те, що союзник герцогів Баварії угорський володар Бела IV був змушений рахуватися з можливістю вторгнення монголів на чолі з ханом Куремсою. У 1256 р. вони здійснили похід углиб Волинської землі, спопеляючи все на своєму шляху: палало навіть місто Холм — столиця короля Русі Данила Романовича²⁹. Зваживши, мабуть, на те, що Людвиг II Віттельсбах відбудувати прирейнський регіон, Пршемисл Отакар II на початку серпня 1257 р. виступив з військом у похід. Його не стримало навіть те, що тоді ж у Чехії і Моравії унаслідок сильних дощів стався великий паводок, під час якого загинуло чимало людей. Найбільшого лиха було завдано місту Брно³⁰. Зайнявши союзне місто Пассау, чеський правитель відмовився від наміру вести перемовини з Генріхом XIII Віттельсбахом, оголосив йому війну і вторгся з військом у його володіння³¹.

Слід відзначити, що в джерелах немає свідчень щодо кількості учасників походу. Щоправда, в «Анналах монастиря св. Руперта Зальцбургського» занотовано, що для походу в Баварію Пршемисл Отакар II зібрав численне військо зі своїх земель — Чехії, Моравії та Австрії (*collecta multa militia terrarum suarum, Bohemie, Moravie et Austrie*)³². Інформацію про те, що Пршемисл Отакар II взяв із собою деяких [вояків] із Чехії, Моравії та Австрії (*assumptis secum quibusdam Bohemis, Moravis et Austra-*

libus) знаходимо і в чеського хроніста³³. Натомість у продовженні до «Ламбахських анналів» повідомляється, що військо чеського володаря було не надто досвідченим (*cum exercitu minus expedito*)³⁴.

На перших порах похід тривав успішно. Військо Пршемисла Отакара II досить швидко рухалося вперед, плондруючи і грабуючи все на своєму шляху (у тому числі й костели). Однак біля Альтфрангофена його наступ було раптово зупинено. Герцог Генріх XIII Віттельсбах, хоча й отримав оповіщення про оголошення війни лише за п'ять днів до цього, ще раніше готувався до відсічі, тож мав можливість швидко зібрати сильне військо. З прирейнського регіону спішно повернувся його брат Людвиг II Віттельсбах, який, хоча й не мав численних вояків, але своєю присутністю підсилив бойові лави. За таких обставин Пршемисл Отакар II не наважився на битву. У п'ятницю 24 серпня 1257 р., у день св. Варфоломія, він запропонував укласти на одну добу перемир'я й одразу ж уночі став спішно відступати з військом у напрямку до володінь Зальцбурзького архієпископства, де міг знайти підтримку.

Щойно про це стало відомо баварським герцогам, як їхні збройні сили одразу ж кинулися переслідувати Пршемислове військо. Катастрофа спіткала чеського володаря біля Мюльдорфа: на річці Інн проломився дерев'яний міст, не витримавши натиску вояків, що панічно відступали. Як результат, чимало з них втопилося. Ще близько 400 вояків Пршемисла Отакара II загинуло у вогні, коли вони намагалися знайти прихисток у якійсь вежі, яку розлучений Людвиг II Віттельсбах наказав підпалити. На щастя, чеський правитель у супроводі кількох осіб зумів дістатися на правий берег річки, звідки з гіркотою мав можливість спостерігати за трагедією. Втім, як повідомляється у продовженні анналів пресвітера Магнуса із Райхерсберга, Пршемисл Отакар II був змушений ганебно втікати (*sed turpiter fugam dedit*)³⁵. Більша частина вже поріділого війська чеського правителя відступила до Мюльдорфа, де упродовж тижня мужньо тримала оборону. Не дочекавшись підмоги, 2 вересня 1257 р. виснажені й зневажені захисники домовилися з баварським герцогом про капітуляцію на джентльменських умовах.

Як відомо, похід описано в кількох хроніках. У деяких із них подано також перелік представників знаті з Чеського королівства та Австрійського герцогства, які опинилися в полоні. Так, в «Анналах Германа з Альтаха» та «Анналах Остергофена» серед таких репрезентантів чеської шляхти (*nobiles de Boemia*) на першому місці згадано Вока з Рожмберга, який, мабуть, був головним воєначальником війська, що капітулювало. Відтак анналісти наводять імена ще понад десятка осіб, серед яких — родичі Вока з Рожмберга, а також Сміл з Ліхтенбурга, Вікарт з Тирни, Вілем з Подебрад, Пуркарт з Яновиць, Богуслав з Бору та ін. Після них

занотовано імена полонених з Австрійського герцогства (*de Austria vero*): братів Альбера та Генріха фон Куенрінг, Ульріха фон Лобенштейна, Людвіга та Альбрехта фон Зелкінг та деяких інших³⁶. Очевидно, до цієї фази розвитку подій слід віднести й повідомлення джерел про те, що на боці чеського володаря у війну втрутився й Філіпп Шпангаймський. На такий крок він зважився попри те, що частина зальцбургських міністрів його не підтримала. Про це, зокрема, свідчить лист Пршемисла Отакара II від 22 липня (1258 чи 1259 року), в якому він пробачає їм їхнє відступництво³⁷.

Як слушно наголошує медієвіст Йозеф Жемлічка, мета баварського походу Пршемисла Отакара II залишається не до кінця зрозумілою. Не відомо, куди саме його військо мало дістатися, та яких тактичних цілей прагнуло досягти. І навіть угода, укладена з єпископом Пассау, не проливає світло на з'ясування завдань цієї збройної акції. Так чи інакше, підсумовує вчений, але вона зазнала військового фіаско³⁸. Не приховує цього й автор «Чеського літопису...». Він, зокрема, занотував, що Пршемисл Отакар II «з великою ганьбою і втратою своїх шляхтичів і рицарів та майна повернувся додому. Адже деяких із них було вбито, інші втопилися, інші, втративши всі речі та коней, пішки у великій нужді повернулися додому» (...*cum magno dedecore et damno suorum nobelium ac militum et rerum reversus est ad propria. Quidam enim eorum interfecti, quidam submerse, quidam rebus omnibus et equis amissis pedites in magna paupertate ad propria redierunt*)³⁹. Дуже схожу оцінку наслідків війни зустрічаємо і в продовженні до «Ламбахських анналів»: чеський володар «безславно повернувся до своїх» (*ad propria minus honeste revertitur*)⁴⁰.

Похід у Баварію 1257 р. став першою великою невдачею Пршемисла Отакара II, тоді як до цього часу в боях його супроводжував успіх. Ця збройна акція, на думку Вратіслава Ванічека, була схожа на рицарську браваду, й такого характеру вона, очевидно, набула під впливом всеохоплюючої самовпевненості, якою пройнялася чеська та австрійська знать у Пруссії⁴¹. Десь близько дня св. Мартина (11 листопада) 1257 р. в баварському містечку Хам (*Cham*, чеськ. — *Kouba*), що біля чеського кордону, відбулася зустріч представників знаті від обох сторін. Вони принесли викуп за полонених і домовилися про основні умови укладення миру. Герцог Генріх XIII Віттельсбах зберіг за собою ту частину спадщини графів фон Боген, яку Пршемисл Отакар II вимагав повернути Австрії (м. *Рід-ім-Іннкрайс*, нім. *Ried im Innkreis*) і Чехії (регіон Сушіце). Крім того, баварський герцог повернув собі назад міста Нойбург-ан-дер-Донау (нім. *Neuburg an der Donau*) та Шердінг (нім. *Schärding*), які на той час зайняло чеське військо. У липні 1258 року Пршемисл Отакар II ратифікував договір у замку Каленберг⁴².

Узагальнюючи викладений матеріал, можемо зробити такі висновки. Причиною походу Пршемисла Отакара II у Баварію стала тривала суперечка з герцогами Віттельсбахами за спадок графів фон Боген. У XII ст. представники династії Пршемисловичів перебували з ними у родинних стосунках, тож чеський правитель мав намір повернути під свій контроль деякі землі, що перебували на теренах його королівства, але на правах держання були у віданні фон Богенів та Віттельсбахів. Певною мірою Пршемисла Отакара II спонукала до походу й боротьба за архієпископську кафедру в Зальцбурзі, що розгорілася між його ставленником Філіппом Шпангаймським та новообраним пастирем, якого підтримував Генріх XIII Віттельсбах. Війна 1257 р. не принесла славу Пршемислові Отакарові II, позаяк під Мюльдорфом його спіткала катастрофа, й територіальне питання так і залишилося невирішеним. Однак уклавши з баварцями мир, чеський володар зумів забезпечити спокій на південно-західних кордонах держави. Водночас, цей похід став добрим уроком для Пршемисла Отакара II, який навчив його серйозніше ставитися до підготовки воєнних акцій.

¹ Přehled dějin Československa. I/1. Do roku 1526; Hlavní redakce Jaroslav Purš, Miroslav Kropilák. Praha: Academia, 1980. S. 225.

² Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae; Opera Josephi Emler. Praha: Tiskárna Grégerianis, 1882. Pars II. Annorum 1253–1310. Num. 1. P. 1.

³ Ibid. Num. 2. P. 1.

⁴ Anonymi chronicon Bavaricum Ab A.C.1253. ad. A.C.1518. Rerum Boicarum Scriptores: Nusquam Antehac Editi Quibus Vicinarum Quoque Gentium nec non Germaniae universae Historiae Ex Monumentis Genuinis Historicis Et Diplomaticis Plurimum Illustrantur. Tomus I. Ex Membranis & Chartis vetustis collegit, descripsit ac Monitis praeviis indiceque copioissimo instruxit atque edidit Andreas Felix Oefelius Monacensis, Augustae Vindelicorum, 1763. P. 388–389; Семёнов И.С. Христианские династии Европы. Династии, сохранившие статус владетельных. Генеалогический справочник. Науч. ред. Е.И. Куксина. Предисл. О.Н. Наумов. Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. С.150; Vaníček V. Velké dějiny země Koruny české. Svazek III, 1250–1310. Praha–Litomyšl: Paseka, 2002. S. 23.

⁵ Лампрехт К. История германского народа; пер. с немецкого П. Николаева. Москва: Типо-литография В. Рихтеръ, 1895. Томъ второй. Части III и IV. С. 208; Вис Э.В. Фридрих II Гогенштауфен; пер. с нем. Е.Б. Каргиной. Москва: АСТ: Транзиткнига, 2005. С. 339–340; Глогер Б. Император, Бог и дьявол. Фридрих II Гогенштауфен в истории и легенде; пер. с нем. А. Беленькой. СПб.: Евразия, 2003. С. 195–196, 213–214.

⁶ Брокгауз. История Немецции у светлинах. Пер. з нім. Київ: Юніверс, 2010. С. 60–61; Вис Э.В. Фридрих II Гогенштауфен. С.339–340, 372; Лампрехт К. История германского народа; пер. с немецкого П. Николаева. Томъ второй. Части III и IV. С. 208–212.

⁷ Petri de Dusburg Chronicon terrae Prussiae. Ed. M.Töppen. Scriptores rerum prussicarum: die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft herausgegeben von Theodor Hirsch, Max Töppen und Ernst Strehlke. Erster band. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1861. P. 90–92; Ліхтей І. Універсалістські тенденції в

зовнішній політиці чеського короля Пршемисла Отакара II (1253–1278). Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Ужгород: Видавництво Валерія Падяка, 2000. Вип. 5: До 55-річчя заснування Ужгородського державного університету та історичного факультету. С. 69–71; Кулаков В.И. История Пруссии до 1283 г. Москва: Индрик, 2003. С. 228–230; Машке Э. Немецкий орден; пер. с нем. Соловьевой Веры. СПб.: Евразия, 2003. С. 58–60; Přehled dějin Československa. I/1. Do roku 1526. S. 225; Žemlička J. Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků. Praha: Lidové noviny, 2011. S. 98–101, 131–132.

⁸ Vaniček V. Velké dějiny zemi Koruny české. Svazek III., 1250–1310. S. 78.

⁹ Hermanni altahensis annales a. 1137–1273. Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. Edidit Georgius Henricus Pertz. Hannoverae: Impensis bibliopolii Hahniani, MDCCCLXI (1861). Tomus XVII. P. 399.

¹⁰ Annales Sancti Rudperti Salisburgenses a. 1 — 1286 (Tab. V). Ed. W. Wattenbach. Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. Edidit Georgius Henricus Pertz. Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, MDCCCLI [1851]. Tomus IX. P. 794.

¹¹ Continuatio Lambacensis a. 1197–1348. (Tab. III). Ed. W. Wattenbach. Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. Edidit Georgius Henricus Pertz. Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, MDCCCLI [1851]. Tomus IX. P. 559–560.

¹² Magni Presbyteri annales Reicherspergenses. Ed. W. Wattenbach. Monumenta Germaniae historica. Scriptorum. Edidit Georgius Henricus Pertz. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Aulici Hahniani, MDCCCLXI [1861]. Tomus XVII. P. 530.

¹³ Annales Osterhovenses a. 43 — 1433. Ed. W. Wattenbach (Tab. IV). Monumenta Germaniae historica. Scriptorum. Edidit Georgius Henricus Pertz. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Aulici Hahniani, MDCCCLXI [1861]. Tomus XVII. P. 547.

¹⁴ Letopisy České od roku 1196 do roku 1278. Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dějin českých, vydávané z nadání Palackého. Praha: Nákladem musea Království Českého, 1874. Tom II. (Díl II). Fasc. 1. (Svazek 1). Cosmae chronicon Boemorum cum continuatoribus (Kosmův letopis Český s pokračovateli). Vydavatel Josef Emler. Překladatel Václav Tomek. P. 282–303: Druhé pokračování Kosmovy kroniky. Pokračovatelé Kosmovi. Z lat. Rukopisů přel. Karel Hrdina, V.V. Tomek a Marie Bláhová. Úvod: M. Bláhová a Zdeněk Fiala; Doslov: Pokračovatelé Kosmovi, pozn. a vysvětl. naps., rejstřík jmen a míst sest. M. Bláhová. Praha: Svoboda, 1974. S. 75–191.

¹⁵ Kronika tak řečeného Dalimila [ze staročeského originálu přeložila Marta Krčmová; přebásnila Hana Vrbová; úvodní stať ... napsala a sestavila Marie Bláhová]. Vyd. 2, opr. a dopl., V Pasece 1. Praha; Litomyšl: Paseka, 2005. 272 s.

¹⁶ Annales Sancti Rudperti Salisburgenses a. 1 — 1286 (Tab. V). Ed. W. Wattenbach. P. 789.

¹⁷ Novotný V. České dějiny. Dílu I. Část 4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253–1271). S. 69–70; Žemlička J. Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků. S. 106; Цюльнер Е. Історія Австрії. Пер. з нім. Роман Дубасевич, Христина Назаркевич, Анатолій Онишко, Наталя Іванчук. Львів: Літопис, 2001. С. 110.

¹⁸ Palacký F. Dějiny národu Českého v Čechách a v Moravě dle původních pramenu. Praha: Nakladatel V. Kočí, 1921. S. 268.

¹⁹ Novotný V. České dějiny. Dílu I. Část 4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253–1271). S. 70; Žemlička J. Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků. S. 106.

²⁰ Continuatio Garstensis a. 1182–1257. Ed. W. Wattenbach. Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. Edidit Georgius Henricus Pertz. Hannoverae: Impensis bibliopolii avlici Hahniani, MDCCCLI [1851]. Tomus IX. P. 600.

²¹ *Annales Sancti Rudperti Salisburgenses a. 1 — 1286* (Tab. V). P. 793; Novotný V. *České dějiny*. Dílu I. Část 4. *Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253–1271)*. S. 70; Žemlička J. *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*. S. 106.

²² *Annales Sancti Rudperti Salisburgenses a. 1 — 1286* (Tab. V). P. 793–794.

²³ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Opera Josephi Emler. Praha: Tiskárna Grégerianis, 1882. Pars II. *Annorum 1253–1310*. Num. 118. P. 46; Num. 153–154. P. 60–61; *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae*. Praha: Academia, 1982. Tomi V, fasciculus tertius, *Inde ab A. MCCLIII usque ad A. MCCLXXVIII (acta complementaria regestorum ratione continens)*. Ediderunt Jindřich Šebánek et Sáša Dušková; praefatio S. Dušková. Num. 1078. P. 88–89; Num. 1102–1103. P. 102; Novotný V. *České dějiny*. Dílu I. Část 4. *Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253–1271)*. S. 71–72; Žemlička J. *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*. S. 107.

²⁴ Novotný V. *České dějiny*. Dílu I. Část 4. *Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253–1271)*. S. 72.

²⁵ Vaníček V. *Velké dějiny zemi Koruny české*. Svazek III, 1250–1310. S. 78.

²⁶ *Hermanni althahensis annales a. 1137–1273*. P. 399.

²⁷ *Kronika tak řečeného Dalimila*. S. 156.

²⁸ Žemlička J. *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*. S. 108.

²⁹ Александрович В., Войтович Л. *Король Данило Романович*. Біла Церква: Видавць Олександр Пшонківський, 2013. С. 156.

³⁰ *Continuatio Lambacensis a. 1197–1348*. (Tab. III). Ed. W. Wattenbach. P. 559–560; *Letopisy České od roku 1196 do roku 1278*. P. 295; *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*. S. 117; Novotný V. *České dějiny*. Dílu I. Část 4. *Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253–1271)*. S. 73.

³¹ Vaníček V. *Velké dějiny zemi Koruny české*. Svazek III, 1250–1310. S. 78.

³² *Annales Sancti Rudperti Salisburgenses a. 1 — 1286* (Tab. V). P. 794.

³³ *Letopisy České od roku 1196 do roku 1278*. P. 295; *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*. S. 117.

³⁴ *Continuatio Lambacensis a. 1197–1348*. (Tab. III). Ed. W. Wattenbach. P. 560.

³⁵ *Magni Presbyteri annales Reicherspergenses*. Ed. W. Wattenbach. *Monumenta Germaniae historica*. Scriptorum. Edidit Georgius Henricus Pertz. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Aulici Hahniani, MDCCCLXI [1861]. Tomus XVII. P. 530.

³⁶ *Hermanni althahensis annales a. 1137–1273*. P. 399; *Annales Osterhovenses a. 43–1433*. Ed. W. Wattenbach (Tab. IV). P. 547; Novotný V. *České dějiny*. Dílu I. Část 4. *Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253–1271)*. S. 74; Vaníček V. *Velké dějiny zemi Koruny české*. Svazek III, 1250–1310. S. 78–79; Žemlička J. *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*. S. 108–109.

³⁷ *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae*. Pragae: Sumptibus Academiae scientiarum Bohemoslovenicae, 1974. Tomi V, fasciculus primus, *Inde ab a. MCCLIII usque ad a. MCCLXVI*; condidit Gustavus Friedrich; ediderunt Jindřich Šebánek et Sáša Dušková. Num. 193. P. 306; *Magni Presbyteri annales Reicherspergenses*. Ed. W. Wattenbach. P. 530; *Dopsch H. Přemysl Ottokar II. und das Erzstift Salzburg*. *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*. Neue Folge. Wien, 1978–1979. Nr. 44–45. S. 484; Žemlička J. *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*. S. 109.

³⁸ Žemlička J. *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*. S. 109.

³⁹ *Letopisy České od roku 1196 do roku 1278*. P. 295; *Druhé pokračování Kosmovy kroniky*. S. 117.

⁴⁰ *Continuatio Lambacensis a. 1197–1348*. (Tab. III). Ed. W. Wattenbach. P. 560.

⁴¹ Vaníček V. *Velké dějiny zemi Koruny české*. Svazek III, 1250–1310. S. 79.

⁴² Novotný V. České dějiny. Dílu I. Část 4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253–1271). S. 75; Vaniček V. Velké dějiny zemi Koruny české. Svazek III, 1250–1310. S. 79–80.

REFERENCES

1. Aleksandrovych, V., & Vojtovych, L. (2013). *Korol` Dany`lo Romanovy`ch*. Bila Cerkva: Vy`davecz` Oleksandr Pshonkivs`ky`j [in Ukrainian].
2. Brokgauz. (2010). *Istoriya Nimechchy`ny` u svitly`nax*. Kyiv: Yunivers [in Ukrainian].
3. Cz`ol`ner, E. (2001). *Istoriya Avstriyi*. L`viv: Litopy`s [in Ukrainian].
4. Dopsch, H. (1978–1979). Premysl Ottokar II. und das Erzstift Salzburg. *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich. Neue Folge*, 44–45, 470–508 [in German].
5. *Druhé pokračování Kosmovy kroniky. Pokračovatelé Kosmovi*. (1974). Praha: Svoboda [in Czech].
6. Gloger, B. (2003). *Imperator, Bog i d`javal. Fridrih II Gogenshtaufen v istorii i legende*. Sankt-Peterburg: Evrazija [in Russian].
7. *Kronika tak řečeného Dalimila*. (2005). Praha; Litomyšl: Paseka [in Czech].
8. Kulakov, V. (2003). *Istoriya Prussii do 1283 g*. Moskva: Indrik [in Russian].
9. Lamprecht, K. (1895). *Istoriya germanskago naroda*. (Vol. 2). Moskva: Tipo-litografija V. Rihter [in Russian].
10. Lixtej, I (2000). Universalists`ki tendenciyi v zovnishnij polity`ci ches`kogo korolya Prshemy`sla Otakara II (1253–1278). *Naukovy`j visny`k Uzhorods`kogo universy`tetu. Seriya: Istoriya*, 5, 67–75 [in Ukrainian].
11. Mashke, Je. (2003). *Nemeckij orden*. Sankt-Peterburg: Evrazija [in Russian].
12. Novotný, V. (1937). *České dějiny. Dílu I. Část 4. Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253–1271)*. Praha: Nákladem Jana Laichtera [in Czech].
13. Palacký, F. (1921). *Dějiny národu Českého v Čechách a v Moravě dle původních pramenu*. Praha: Nakladatel V. Kočí [in Czech].
14. Purš, J., & Kropilák, M. (Eds.). (1980). *Přehled dějin Československa. I/1. Do roku 1526*. Praha: Academia [in Czech].
15. Semjonov, I.S. (2002). *Hristianskie dinastii Evropy. Dinastii, sohranivshie status vladetel'nyh. Genealogicheskij spravochnik*. Moskva: OLMA-PRESS [in Russian].
16. Vaniček, V. (2002). *Velké dějiny zemi Koruny české. Svazek III, 1250–1310*. Praha–Litomyšl: Paseka [in Czech].
17. Vis, Je.V. (2005). *Fridrih II Gogenshtaufen*. Moskva: AST: Tranzitkniga [in Russian].
18. Žemlička, J. (2011). *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*. Praha: Lidové noviny [in Czech].